

Havekunst på Marienlyst Slot

Historisk perspektiv – og fremtidigt mål for haveturisme

Der var en særlig grund til, at Frederik 2. valgte at opføre sit lysthus der, hvor vi i dag finder Marienlyst Slot. Kongen var glad for fester og haver. Kronborg var den fornemme ramme om mange af de officielle arrangementer, som kongen afholdt. Alle de opankrede skibe og sundtolden havde givet Helsingør status og velstand. Hertil kom sildefiskeri og færgefart. Oplandet var til gengæld fattigt.

Frederik 2. havde forsøgt sig med et lysthus på Kronborgs bastioner. Det kom ikke til at fungere, formentlig fordi det militære miljø ikke var så foreneligt med havedyrkning og -lyst. Kongen havde brug for et sted, hvor han kunne skyde med bue og pil, og hvor han kunne underholde sig med vennerne i et uforpligtende miljø. Lundehave var velegnet til dette formål. Det var et tidligere gråbrødrekløster, der efter reformationen var kommet i kronens eje.

Beliggenheden neden for den lange kystskrænt, der strækker sig fra Helsingør til Hornbæk, syntes at indeholde alt, hvad der forlanges af et sted, hvor krop og sjæl skal rekreere. Udsigten fra skrænten og hen over den gamle by og videre ud til Kronborg indrammes af Kattegat og Øresund – med blik til Kullens blålige kontur som virkningsfuld baggrund.

Frederik 2. og Lundehave

Her lod Frederik 2. et lysthus opføre. Det var en tårnlignende bygning, i tre etager og med en balustrade øverst på facaden. Etagerne var forbundet med en spindeltrappe på bygningens bagside. Efter italiensk forbillede blev konstruktionen bygget ind i skrænten, ligesom en *belve-*

HANNES STEPHENSEN · arkitekt, m.a.a. Blandt initiativtagerne til Marienlyst Slots
Venner og bestyrelsesmedlem i foreningen · hannesstephensen@mail.tele.dk

Marienlyst Slot, set fra nordvest. Slottet flankeres af zig-zag-formede hække og ramper, med italiensk inspiration. Foto: Margrethe Floryan 2014.

dere. Bygningen flankeredes af zigzag-gange, inspireret af den type vi finder i Villa d'Este i Tivoli, sydøst for Rom, opført ca. 50 år tidligere.

Haven var der i forvejen. Hvordan den har set ud, ved vi meget lidt om. Selvom gråbrødrene ikke var kendt som store havedyrkere, har de alligevel dyrket deres have. Man må formode, at de har haft en køkken- og frugthave, en kirkegård samt lidt blomsterdyrkning til kirkelige formål. Klostret har formentlig leveret byggematerialer til det nye lysthus, der stod færdigt i 1588.

Et andet træk, som også synes at kunne spores tilbage til Italien, er placeringen af bebyggelsen kaldet Lappen. Frederik 2. lod en række af byens borgere opføre deres beboelseshuse på dette areal, beliggende mellem kysten og Lundehave. Fordi Lundehave var placeret på et noget højere niveau, kom der herved en forgrund i udsigten. Ikke at man på nogen måde havde indblik fra Lappen til de kongelige herligheder, men oppe fra lysthuset så man ud over den borgerlige bebyggelses tegltage og videre ud mod det blå sund og Sverige.

Dette træk kan have sin inspiration fra Villa Lante (1566-ca.1590) i Bagnaia, nær Viterbo 100 km. nordvest for Rom. På et lavere plateau lå en lille landsby placeret for enden af Villa Lantes have, og herved

Udsigten fra Marienlyst Slot i nordgående retning. Bemærk bebyggelsen, kaldet Lappen, neden for den formelle have. Længst til venstre anes Kattegat.

Foto: Margrethe Floryan 2014.

Udsigten fra Villa Lante i Bagnaia, nær Viterbo i Italien. Neden for haven, på det lavere plateau, ses landsbyens røde tegltage. Foto fra wikipedia.

fik udsigten over landskabet de smukke tegltage som virkningsfuld forgrund. Det nye kongelige lysthus i Lundehave var ikke noget slot, snarere et såkaldt *casino*, et lille hus i haven – i lighed med de to paviljoner, der er opført symmetrisk om længdeaksen i Villa Lante.

Renæssancehaven og Hans Rasmussøn Block ca. 1647

Flere kilder til kongens nye have er overleveret. Vi kender dels haven fra kobberstik dels fra den beskrivelse, Lundehaves urtegårdsmand Hans Rasmussøn Block nedskrev i sin lille, men meget oplysende bog *Horticultura Danica* (1647).

I et forførende sprog beskriver Block havens mange herligheder. Vi bliver indført i renæssancehavens overvældende artsrigdom, herunder et væld af køkkenurter og bærbuske, alt sammenholdt i et system af rektangulære bede. Hus og have står ikke i aksemæssig forbindelse. Man får indtryk af en art køkken- og sansehave, der blandt andet rummer volierer med »quinkelerende« fugle, frugttræer og duftende blomster side om side med kål. Det er ganske enestående, at denne dokumentation foreligger. Vi har ikke mange præcise oplysninger om renæssancehaver i Danmark, men her er det muligt at tegne et sandrueligt billede af en havekunst, der på mange punkter adskiller sig markant fra sin efterfølger, barokhaven.

»Naar du est i den Hauve, oc helst øffverst paa Runddelen,
som Lyst-Huset staar paa, oc ser dig om paa alle Sider, ihvor du ser,
da seer du GUDS underlige Gierninger.
Seer du i Øster, da seer du det lystige oc deilige Haff,
med mange herlige oc rige Skibe beprydet.
Seer du i Synder, da seer du det mægtige oc vitberømte Slot Croneborg,
end ocsaa den meget herlige Køiebstad heslingør.
Seer du i Vester oc i Norden, da seer du den deilige Skov,
Marck og Fiske Vand. Seer du da neder under dig, da seer du den deylige
oc yndelige Lyst-Hauve, med mange statzelige Stycker oc Urter beprydet.
Til med lystige oc deilige fruct Træer, med anden Lystighed,
som tilforn i Styckvjs er omrørt, oc denne Lunde-Hauve visseligen
en lystig Platz oc Sted at være.«

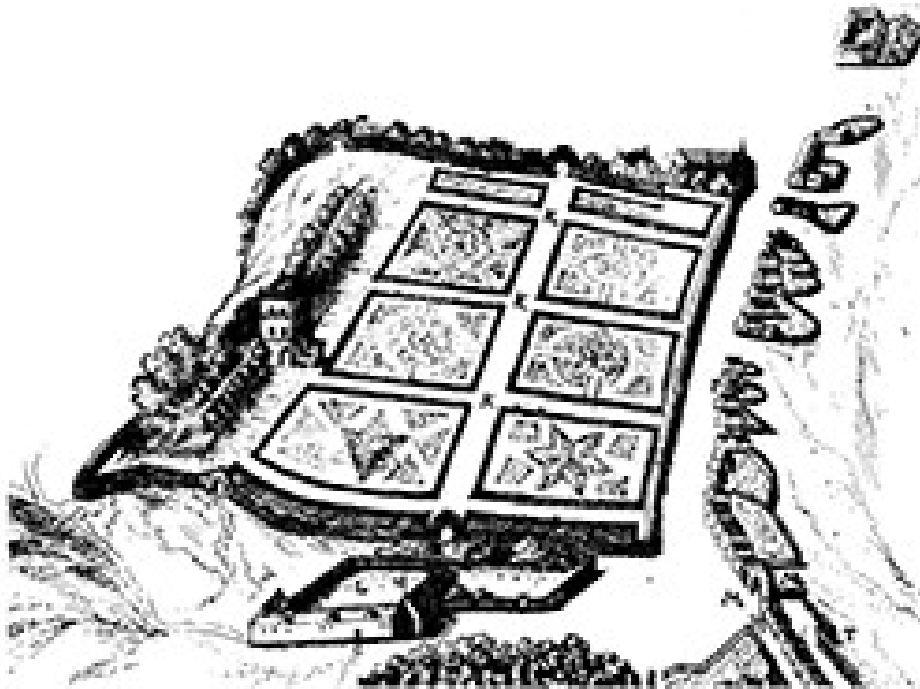
Citeret fra Hans Rasmussøn Blocks beskrivelse af
Lundehave i *Horticultura Danica*, 1647

Udsigten fra kystskrænten oven for Marienlyst Slot.
Kronbog ses i baggrunden til højre.

Læs hvordan Rasmussøn Block i 1647 beskrev udsigten fra havens lysthus
– citat side 19 nederst. Foto: Margrethe Floryan 2014.

Peder Hansen Resen, Plan over Lundehaves renæssancehave i Atlas Danicus 1677.
Det Kongelige Bibliotek.

Havekunst er forgængelig, og når der ikke længere var kongelig interesse for stedet, forfaldt såvel hus som have hurtigt. Hertil kom en dansk – svensk krig, der medførte, at casinoets blytag blev taget ned og omstøbt til kugler til forsvar mod svenskerne. Man forstår, at der ikke var meget overskud til pasning af lysthaven.

Barokhaven og Benedix Weinmann ca. 1716

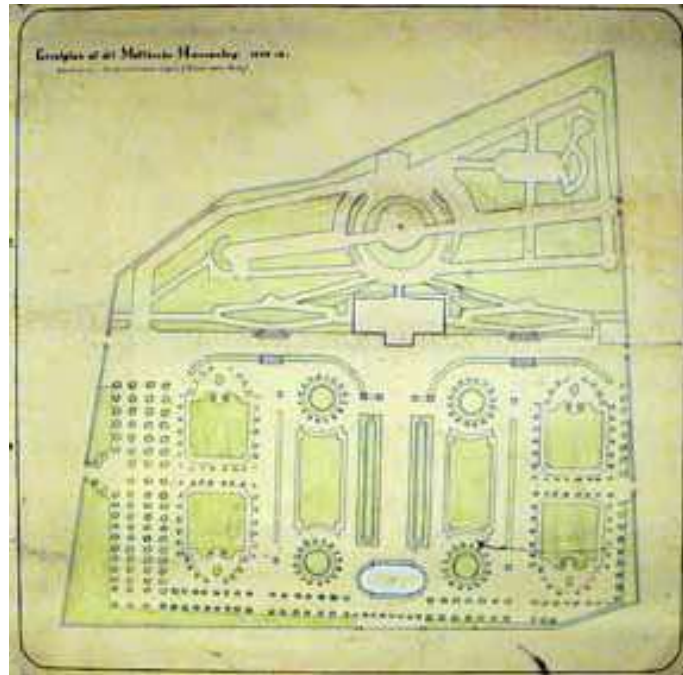
Ikke før 1716 finder vi et storstilet projekt af havens nye gartner, Benedix Weinmann. Projektet er den nye barokstil. Nu bliver hus og have forbundet via en akse. Spejlmonogrammer indplantes i sirlige, buksbomomkransede bede symmetrisk om denne akse.

Sammenligner man med Blocks beskrivelse, fornemmer man den radikale forskel mellem renæssancehavens nyttebetonede tankegang og barokkens storladne, dekorative helhedssyn. Weinmanns projekt var ambitiøst, men det er tvivlsomt, om det kom længere end til den smukke tegning, der stadig eksisterer.

Barokhaven og Nicolas-Henri Jardin 1759-1767

Det var først med den franske arkitekt Nicolas-Henri Jardin (1720-1799), at haven for alvor fik sin værdighed tilbage. Jardin blev kaldt til

Nicolas-Henri
Jardins plan
til omlægning af
Marienlyst Slots-
have, dateret
1759-60.

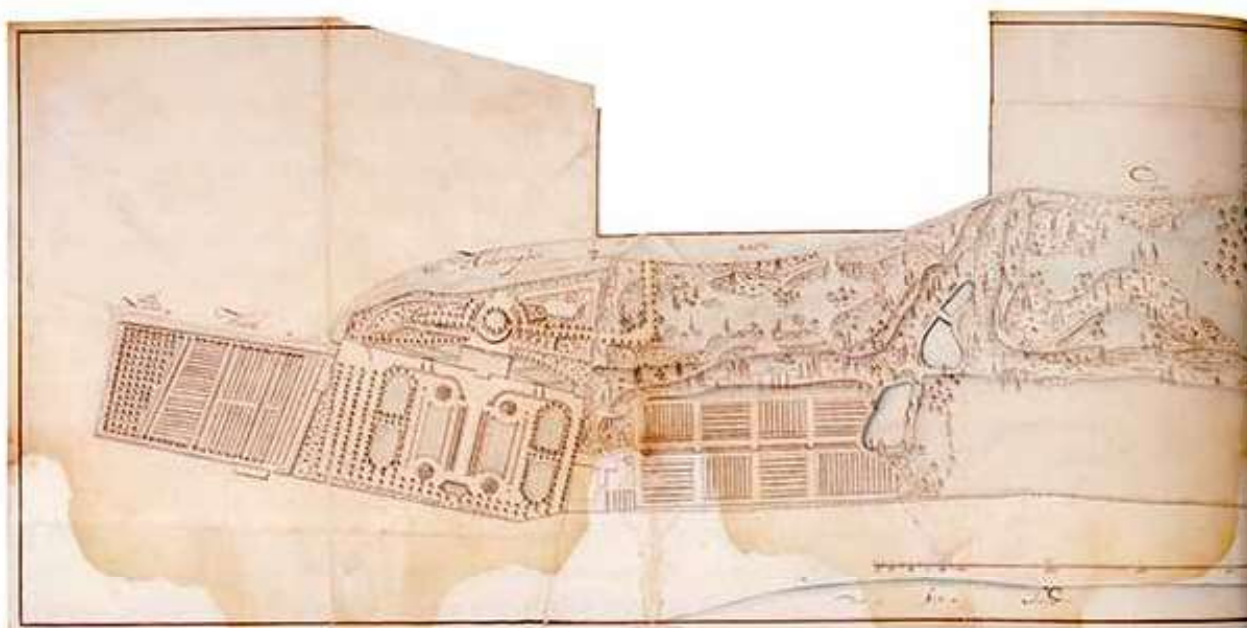
Danmark af Frederik 5. i forbindelse med opførelsen af kirken i Frederiksstad, kvarteret vi i dag kender som Amalienborg-kvarteret, men Jardin fik allerede fra begyndelsen af sit ophold tildelt andre opgaver, herunder udvidelsen af Lundehave.

I perioden 1759-63 ombyggedes *casino*’et til et egentligt slot. Byggherre var Adam Gottlob Moltke, der af en ukendt årsag ejede slottet i en kortere årrække, netop mens ombygningen stod på. Slottets navn blev i 1767 ændret til Marienlyst Slot, idet Frederik 5.s enkedronning Juliane Marie fik overdraget slottet. Brugen synes dog fortsat at have været den samme. Også Marienlyst var til lyst og glæde. Enkedronningen tog dog aldrig fast ophold på slottet.

Jardin indførte en forfinet æstetik og raffineret proportionering, til afløsning for barokkens voldsomme udsmykningstrang.

Jardin søgte det overskuelige frem for det komplicerede. Han fandt storheden i det afklarede, styrken i den sammenhængende indre logik. Dette afspejler sig i en fælles geometri for hus og have. Jardin anlagde nemlig også en ny have til slottet, en have med et fast greb, med mange af barokkens træk – og dog ikke en barokhave.

Jardin er blevet kaldt den første klassicist i dansk kunsts historie, men det er kun en halv sandhed. Klassicismens havekunst var landskabelig, og nok indførte Jardin den landskabelige have i Danmark i Fredensborg Slotshave, men ikke i Helsingør. Til Marienlyst Slots-

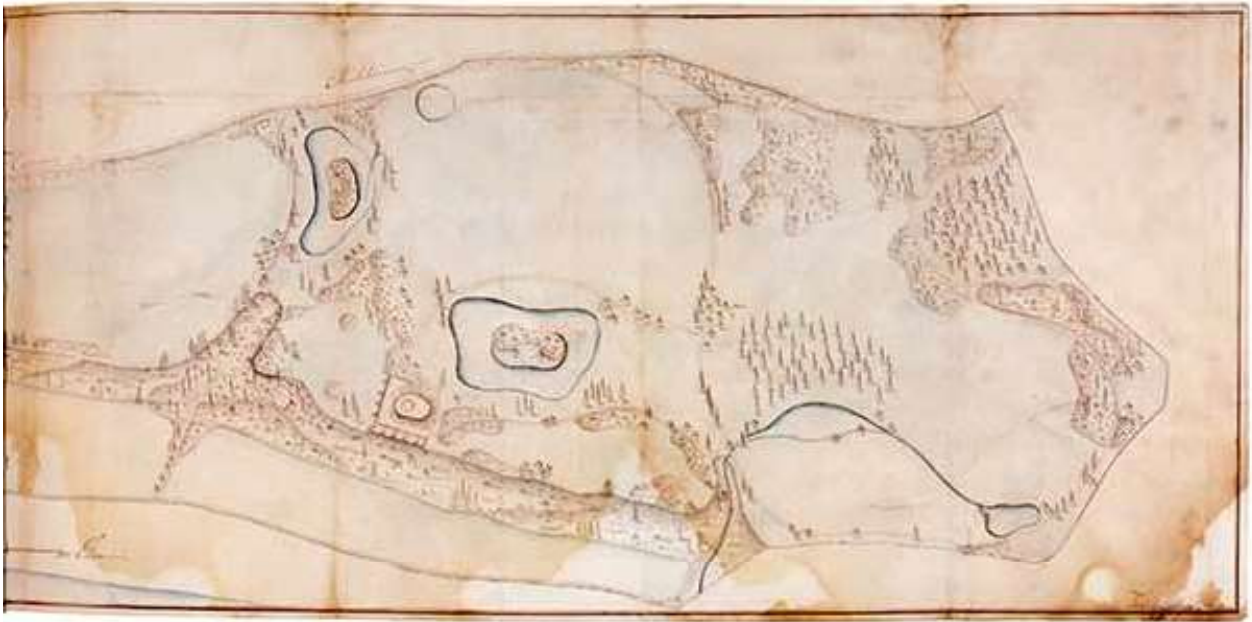
J.L. Mansa, Oversigtsplan over Marienlyst Slots to haveanlæg, samt køkkenhaven. Ca. 1790. Helsingør Kommunes Museer.

have tegnede han dog et tempellignende lysthus, udformet i *treillage*. Det blev anbragt øverst på bakken, med udsigt over Kronborg og Helsingør. Lige netop dette træk er beslægtet med den landskabelige havetradition, som vi kender den fra England. Jardin havde dog på dette tidspunkt ikke været på sin store Englandsrejse, så motivet stammer måske fra det antikke Sibylle-tempel i Tivoli, nær Rom, hvor Jardin havde studeret i flere år.

Den romantiske have og Johan Ludvig Mansa ca. 1787-1790

Jardins anlæg var af stor skønhed. Slottet kom dog aldrig rigtigt i brug, og anlægget forfaldt på ny. Det ændrede sig, da endnu en gartner blev ansat, denne gang landskabsgartneren Johan Ludvig Mansa, der kom fra Zweibrücken i Tyskland, hvor hans far også var gartner.

I 1787 blev Johan Ludvig Mansa (1740-1820) ansat som slotsforvalter og gartner på Marienlyst. Omkring 1790 anlagde han en storstilet romantisk have på den gamle kystskrænt mod nord. Vi kender to planer fra Mansas hånd til denne have. Havens kvaliteter er også dokumenteret i en række skildringer og prospekter, som også er overleveret.

FOR NEDEN: Parti fra den landskabelige del af Marienlyst Slotshave, med sti der følger kystlinjen. Foto: Margrethe Floryan 2014.

Den romantiske have står i gæld til oplysningstiden og det gryende demokrati. Marienlyst have var typisk tilgængelig for hvem, der kom forbi, og det var der mange, der gjorde, heriblandt H.C. Andersen, æstetikerne Fr.W.B. von Ramdohr, haveforfatteren og -æstetikerne C.C.L. Hirschfeld, historikeren Christian Molbech og andre af tidens litterater. De besang haven og priste dens skønhed. Udsigten fra Marienlyst blev ifølge disse besøgende kun overgået af udsigten over Napoli-bugten.

Landskabshaven og Rudolph Rothe før 1848

Landskabeligheden bredte sig, og i midten af 1800-tallet omlagde landskabsgartner Rudolph Rothe (1802-1877) Marienlysts geometriske fladehave. Jardins formsprog blev erstattet af den nye landskabsgartneriske stil, og havens stemningsmættede elementer blev i Rothes hænder nedtonet til fordel for rene landskabsæstetiske værdier. Fladehavens geometri blev opløst i glidende kurver, og trægrupper blev indplantet i de store åbne flader.

Rothes ændringer gennemførtes umiddelbart før 1848, hvor slotet gled kronen af hænde og efter en kort årrække blev købt af Helsingør kommune. Det skete ved en auktion i 1851. Efter en overgang at være udlejet til Marienlyst kurbad, hvor anlægget indgik i badekulturens atmosfære af god tid og mondæn underholdning, indtraf forfaldet igen.

Rekonstruktion og Gudmund Nyeland Brandt 1919-1921

Den senest gennemførte genopretning af haven skyldtes private midler. Grosserer A. Collstrop stillede en donation på 60.000 kroner til rådighed for Helsingør Kommune med henblik på pragthavens retablering. Opgaven blev i 1919 overdraget havearkitekt Gudmund Nyeland Brandt (1878-1945).

Før G.N. Brandt gik i gang med opgaven, havde han analyseret Marienlyst Slotshave i en artikel i tidsskriftet *Architekten*, publiceret i 1917. I modsætning til sine forgængere udarbejdede Brandt et forslag, der ikke sigtede på at tilføre haven en samtidig stil. Brandt havde en stærkt analytisk holdning til såvel autenticitet som historiske og haveæstetiske kvaliteter.

Detalje fra parterret i Marienlyst Slotshave. Denne del af haven blev rekonstrueret 1919-1921 af G.N. Brandt. Foto: Margrethe Floryan 2014.

Han tog udgangspunkt i Jardins geometri, men indså at en egentlig tilbageføring ikke kunne lade sig gøre i hans egen samtid. Desuden umuliggjorde de dengang velvoksne lindealléer en retablering af Jardins yndefulde detaljerigdom, idet træernes skygge og omfangsrige rodnet rakte langt ind i haven. Men da disse allé-træer er autentiske og vigtige for havens rum, gik Brandt ind for den forenkling, som vi stadig kan se i anlægget i dag, dog med enkelte senere ændringer.

1900-tallet

Siden Brandts rekonstruktion har den nordvendte have ved Marienlyst Slot været del af kommunens parker. Den romantiske have mod nordvest er sprunget i skov og har mistet sin oprindelige karakter af romantisk lysthave.

Lindetræerne i Marienlyst
Slotshave, netop som
de står for at blive
beskåret henover vinteren.
Foto: Margrethe
Floryan 2014.

Slottet var i en periode bolig for nogle af byens borgere, der fandtes værdige til at bo i en så fornem bygning. Senere overgik det til Helsingør Kommunes Museer, der drev det indtil 2008. Da måtte museet lukke slottet, fordi man havde konstateret ægte hussvamp i tagkonstruktionen. Uden held søgte kommunen at afhænde slottet til staten.

Da såvel bygning som have er fredet, indså kommunen, at der ikke var andet for end at bekæmpe hussvampen. Dette resulterede i varmebehandling af hele slottet og udgravning af den skrænt, som slottet skærer sig ind i. Formålet var at bekæmpe den fugt, skrænten afgav til slottets murværk. Hvad der i dag står tilbage fra svampebekæmpelsen, er en spunsvæg og et omfangsrigt hul.

Kommunen har investeret mere end 30 millioner kroner i svampebekæmpelsen og råder i dag over et slot, der er tæt på tag og fag. Indvendigt mangler retableringen af Jardins originale inventar, der blev nedtaget forud for svampebekæmpelsen. Kommunen har siden igen søgt at sætte slottet til salg, eftersom der ikke skønnedes at være økonomisk mulighed for at færdiggøre retableringen af dette betydningsfulde og historiemættede sted.

Marienlyst Slots Venner

I 2012 tog sagen en ny drejning. En mindre gruppe borgere fra Helsingør satte sig sammen for at diskutere betimeligheden i at lade Marienlyst Slot overgå til privateje. Hvad ville der ske i løbet af et par generationer, hvis slottet måtte sælges? Kunne man acceptere, at slottes interiører, nærmest urørte siden de blev skabt, kun ville være offentlig tilgængelige et par dage om året? Gruppen var af den opfattelse, at slottet repræsenterer en uvurderlig national arv med kvaliteter, der rækker langt udover såvel kommune som landegrænser.

Foreningen Marienlyst Slots Venner blev grundlagt. Foreningen tog kontakt til kommunen for at indlede en dialog om et alternativ til salg. Der var i begyndelsen ikke den store politiske opbakning til foreningen, men da der viste sig betydelig folkelig opbakning til foreningens virke, kom der også betydelig politisk opbakning.

I dag (medio 2014) er der stor politisk bevågenhed omkring og tilslutning til foreningens arbejde. Marienlyst Slots Venner har ca. 1200 medlemmer. Foreningen har fået et tidsbegrænset mandat til at søge midler til at fuldføre slottets udvendige og indvendige istandsættelse. Det kræver hen ved 40 millioner kroner alene til slottets færdiggørelse, incl. et gennemarbejdet projekt og en plan for den kommende drift.

Projekt og budget til den indvendige istandsættelse var det første, venneforeningen gik i gang med. Man fandt hurtigt ud af, at den etablerede spunsvæg bag slottet ville kunne give plads til en udvidelse af slottets areal med 1½ etage og ca. 270 m². Det ville være en oplagt udvidelsesmulighed, idet man fra starten indså, at en kommende drift af slottet ikke kunne gennemføres forsvarligt indenfor de eksisterende historiske rammer. Nok er disse rammer inspirerende i sig selv, men også underlagt mange bindinger, som vanskeliggør en dynamisk udvikling. Udvidelsen vil kunne udformes, så skrænten vil kunne etableres nøjagtig, som den var – med den lille undtagelse at asfaltstien bag slottet tænkes forsynet med indstøbte, hærdede glaspartier i niveau med terrænet, hvorved tilbygningen vil få dagslys. Projektet har været forelagt Det særlige Bygningssyn. Synet har principielt tilsluttet sig projektet.

Fremtidig brug af Marienlyst

En række forslag til Marienlyst Slots fremtidige anvendelse har været diskuteret. I sin substans må slottet betegnes som finkulturelt. Man kan lige ordet eller ej, men det er uomgængeligt, at visse funktioner ikke naturligt lader sig indpasse i slottets unikke rammer. Og en anvendelse som kunstmuseum eller kulturhus vil næppe tiltale investorside, da disse funktioner i forvejen er tilgodeset i regionen.

Slottet skal bruges til noget unikt, og det helt særlige ved Marienlyst er sammenhængen mellem slot og have – skabt under ét af nogle af vore fineste arkitekter og gartnere. Anlægget åbner et vindue til det bedste i europæisk arkitektur og havekunst, og Marienlyst rummede tilmed et af oplysningstidens mest beundrede romantiske anlæg.

Derfor synes det oplagt, at den kommende anvendelse tager udgangspunkt i netop disse kvaliteter. Ideen er på Marienlyst at formidle historien om en 4-500 år lang havehistorisk udvikling, henover de skiftende idéindhold, stilarter og havekunstneriske udtryk. Marienlyst Slots Venner har i 2014 udgivet en lille bog om projektet og havens historie.

Havekunstens nødvendighed

Det er foreningens opfattelse, at havekunst vedkommer os alle. Enhver – selv det mest urbane menneske – har et forhold til et bestemt vejtræ, til sin altankasse, sin bypark eller egen have. Storbyer uden

Marienlyst. Vue langs de zig-zag-formede ramper på hver side af slottet. Kystskrænten er tæmmet, haveanlæggets form stram og præcis.
Foto: Margrethe Floryan 2014.

Marienlyst Slosthavn. Detalje fra et af havens mange trappeløb, her med udsnit af en stamme der også taler sit tydelige sprog om havens historie.

Foto: Margrethe Floryan 2014.

byparker er utænkelige. Og disse byparker er ukrænkelige, selvom de som potentielle byggegrunde ville kunne indbringe enorme summer.

Havekunstens nødvendighed hænger nøje sammen med den globale urbanisering. Havekunst repræsenterer et åndehul, hvor man kan møde den natur, hvoraf vi er rundet. Den taler samtidig til syns-, høre- og lugtesansen i en symbiose, der er enestående for en enkelt kunst- art. Den skjulte dimension er fornemmelsen af det levende liv. Når alle disse sanseindtryk disponeres i en bevidst sammenhæng, opstår en havekunst, der taler til alle – med eller uden særlige forudsætninger, fordi byggematerialet har en almen reference til selve livet.

Havekunst er en kunstart, hvor brugeren får mulighed for helt al lade sig omslutte af kunstværket. Dette er både banalt og enestående. Vælger man sidstnævnte dimension, leverer havens egen historie en inspirerende overflod af tankesæt og visuelle eksperimenter. Disse iagttagelser kan med fordel anskues ikke blot som historie, men som en overvældende inspirationskilde, når man fremover skal formgive vores fysiske rammer. Stort som småt. Hvis man betragter historien som en slags kunstnerisk idébank, bliver den et værdifuldt værktøj for kommende generationers kreativitet. Ikke at der lægges op til historiske pasticher, men helt grundlæggende tankesæt, der vil kunne studeres og inspirere.

Haveturisme – også i Nordsjælland

Haveturisme er et fænomen i rivende udvikling. England, der har tradition for havekultur i stort set enhver skala, er et oplagt mål for haveturisme. Andre europæiske lande har også en voksende turisme med havekultur og -kunst som sit primære formål.

Set i denne sammenhæng er der også en fortælling at formidle i Nordsjælland. Slotshaverne på Frederiksborg og i Fredensborg viser barokken og landskabshaven i stor skala. På den anden side af Øresund, vis-à-vis Marienlyst Slot, ligger Sofiero med sit fornemme haveanlæg, inspireret af det bedste i engelsk havetradition fra omkring år 1900. Hertil kommer den yderst interessante have ved Frederiksdal, hvor hele regionens havekultur er formidlet.

Flere andre udflugtsmål i området berettiger til en særlig indsats omkring haveturisme. Det er tanken at gøre Marienlyst Slot til et videns- og besøgscenter viet havekulturen. Beliggenheden tæt på København understøtter initiativet.

Formidling

Det er tanken at formidle havekunstens historie på to niveauer på Marienlyst Slot: Den lille historie og den store historie. Den lille historie er selve slotshavens udviklingshistorie. Nogle af landets førende personligheder indenfor faget har været involveret: Block, Jardin, Mansa, Rothe og Brandt. Historien bliver derfor både bred og dyb. Der er ideelle muligheder for at fokusere på havens autentiske sprog og stemninger, idégrundlaget og de skiftende funktioner. Besøgende vil kunne få indblik i denne kunstarts særligt rumdannende muligheder og oplevelsespotentialer.

Sideløbende vil den store historie blive fortalt. I første omgang gælder det Europas havekunsts historie, men på længere sigt er det tanken at udbygge med Nærøsten, Indien, Kina og Japan. Formidlet på samme måde som fortællingen om Marienlyst Slots haver og med klare referencer til den lille historie, hvor dette er naturligt. Den store historie skal formidles ved hjælp af multimedier. Det er tanken at inddrage helt nye projekter og diskutere dem overfor historiens perspektiv. Det bliver således ikke et museum i traditionel forstand. Det er heller ikke tanken at drive forskning, men at støtte sig til eksisterende forskning i ind- og udland. Indsatsen bør koncentrere sig om selve formidlingsdelen.

Den store historie tænkes realiseret over en årrække, dynamisk og suppleret med indendørs og udendørs særarrangementer, der kan medvirke til at gøre havekunsten som kunstart synlig og forståelig – og gerne inspirere til at afprøve nye muligheder både professionelt og på amatørniveau. Vi skal ikke glemme, at amatører – set i historisk perspektiv – har ansvaret for nogle af de mest banebrydende nyskabelser i havekunstens udvikling. Formidlingsdelen rummer også gode mulighed for at etablere forskellige undervisningstilbud, ikke mindst hvis pasningen af Marienlyst Slots haver inddrages i det fremtidige projekt.

Genskabelse af Mansas haveanlæg

Foreningen har modtaget flere former for påskønnelse og støtte til sit arbejde. Dette har været en forudsætning for projektets fremdrift og dynamik.

Senest har en donation fra Dronning Margrethe og Prins Henriks Fond gjort det muligt at lade de fire monumentale vaser, der siden

Marienlyst Slotshave. Detalje der viser en af havens mange fornemme vaser, her på baggrund af den formelle haves stramme parterre og dens lindeplantninger.

Foto: Margrethe Floryan 2014.

1760'erne smykkede slottets øvre balustrade, restaurere og opsætte. Prinsgemalen indviede denne fase i slottets retablering 14. oktober 2014.

Til det fremtidige projekt hører også en retablering af den romantiske have, Johan Ludvig Mansa planlagde og realiserede, nordvest for slottet. Kildematerialet er omfattende. Man har de gamle beskrivelser og Mansas egne planer at gå efter. Haven bestod groft sagt af fire afdelinger, hvoraf de to beliggende længst væk fra slottet i dag er inddraget til hhv. en ferieby og en boligbebyggelse (Hellebo Park og Birkebo), men hele det kystnære område er intakt, ligesom de gamle slugter stadig giver området den dramatiske og stemningsmættede karakter.

Der er således mulighed for at genskabe væsentlige dele af denne pragthave, der som nyanlagt var så berømmet langt uden for landets grænser. Udsigten til by, slot, sund og klippekyst var et af de gennemgående motiver i denne have, og derfor må det tilstræbes at forstå, hvordan Mansa havde forestillet sig at lade denne storladne udsigt indgå i et komplekst stiforløb med vekslende beplantning. En komplet retablering skønnes dog ikke at være mulig.

Det er et ambitiøst projekt, men også et nødvendigt projekt, der vil kunne gøre meget godt for havekunsten i almindelighed – og for Marienlyst Slot som et offentligt tilgængeligt monument af internationalt format i særdeleshed.

Litteratur

- Block, Hans Raszmussøn, *Horticultura Danica*. København 1647. Genudgivet 1984.
- Brandt, Gustav Nyeland, 'Marienlyst Have', i: *Architekten* 1917, ss.21-25, 32-37.
- Brandt, Gustav Nyeland, 'Marienlyst Have', i: *Architekten*, 1920, ss.210-16.
- Faye, Jan & Hannes Stephensen (red.), *Marienlyst Slot: det kongelige lystanlæg ved Helsingør*. København 1988.
- Hendeliowitz, Jens, 'Portræt af Rudolph Rothe 1802-1877. Hans gartneriske uddannelse, virke og betydning', i: *Fra kvangård til humlekule*, 2013, ss.33-52.
- Jørgensen, Caspar Andreas, *Der var engang et slot med en have så skøn. Kronprins Frederiks Marienlyst 1784-1808*. Helsingør Kommunes Museer 2010.
- Lund, Hakon, *Danmarks Havekunst. Indtil 1800*. Bd.1. København 2000.
- Pedersen, Laurits, *Kronborg Have: Hamlets Have, Marienlyst, Hamlets Grav*. København 1920.
- Salto Stephensen, Lulu, *Danmarks Havekunst. 1800-1945*. Bd.2. København 2001.
- Seybold, Kristin & Niels Møllergaard, 'Kogebog i landskabskunst: Om Johan Ludvig Mansas virke som gartner og forfatter', i: *Fra kvangård til humlekule*, 2012, ss.23-38.
- Stephensen, Hannes, *Marienlyst Slot og have*. Helsingør 2014.